

Madarász Imre: Az Alpokon innen és túl...
 A francia forradalom hatása az olasz irodalomra
 Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995, 200 lap

Madarász Imre az olasz irodalom kiváló ismerője, munkáinak (Az olasz irodalom története; Mazzini, az Apostol; A megírt élet; Manzoni) köszönhetően nem ismeretlen a magyar irodalmárok és történészek körében. Ebben a könyvében arra vállalkozik, hogy a francia forradalomnak az olasz irodalom kialakulására gyakorolt hatását megvizsgálja. Bevezetőjében úgy fogalmaz, hogy „egy, az egyetemes és nemzeti történelem által ihletett irodalom-, illetve esztétikai folyamat fő állomásainak bemutatását, elemzését és értékelését” tűzte ki maga elé feladatként. Munkája — mely az Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont első monográfiája — hiánypótló, hisz eddig e témáról ilyen megközelítésű mű nem található a szakirodalomban. A kötet tizenkét, egymással szoros kapcsolatban álló részből áll. A szerző az első fejezetben Napóleon itáliai hadjárata hatására megélnéknél olasz nemzeti szabadságmozgalmat vázolja fel. Szól arról, hogy az 1796 és 1799 közötti három esztendő, a „triennio” tapasztalatokkal és tanulságokkal gazdagította azt. Bemutatja, miként követte az olasz valóság a francia változásokat. A következő fejezetekben az olasz irodalom klasszikusait veszi sorra, folytonosságot feltelez és mutat ki munkásságuk között.

Vittorio Alfieri (1749–1803) — az európai és az olasz költészetben is — elsőként reagált a francia forradalomra. Párizsban személyesen élte át az eseményeket, a *Bastille-talanított Párizs* (Parigi sbastigliato, 1789) című ódájában állít emléket a megélt történéseknek. Madarász Imre úgy véli, ez Alfieri legoptimistább műve, a költő „szinkronba került” a történelemmel, a korrall. Majd azt láttatja, hogyan változik meg Alfieri érzése és véleménye a forradalom menetében bekövetkező gyors és radikális fordulat folytán. Ezeknek az eseményeknek nagy ere-

jű irodalmi kifejezése Alfieri *Misogallo* (Franciagyűlölő) című műve, melyben már a költő forradalom- és franciaellenessége nyilvánul meg. Madarász Imre a *Misogallo* Alfieri önéletrajzával, *Vita* (Életem) című remekművével hasonlítja össze. Megállapítja, a párhuzamosan készült (1798) és megjelent (1804) alkotásokban az események szubjektív krónikáján, énközpontú leírásán van a hangsúly. Mindkettő közös motívuma a „franciagyűlölet”, oly módon, hogy ez az érzés rávetül Alfieri forradalom előtti emlékeire, átszínezi azokat. Az olasz nemzeti érzést, az olaszsgáttudatot a „franciagyűlölet” ébresztette fel benne: részben Franciaországban, részben Itáliában szerzett keserű tapasztalatai alapján. (Alfieri fekete öltözéke is erkölcsi ellenállását jelképezte, hazája, nemzete szabadságát gyászolta.) A *Misogallo*ban fogalmazta meg azt is, hogy létezik az olasz nemzet, s mit kell alatta érteni. Ugyanebben a művében használja a Risorgimento, pontosabban a risorgere szót.

A következőkben azt vázolja, hogy Vincenzo Monti (1758–1828) Alfieri kortársa volt, de emberi és költői személyiségüket tekintve igen ellentétesek. Jellemük különbözősége magyarázza, hogy a francia forradalom életpályájukat és életművüket más mértékben és más módon befolyásolta. Montit minden történelmi–politikai–hadi fordulat színt változtatni készített, amit Alfierinél kiszolgáltatottabb egzisztenciális helyzete sem menthet. Montit a revolúció először ellenforradalmi versek írására ihlette. A forradalomért és a borzalmakért azt a felvilágosodást tette felelőssé, amelynek nemrég még híve volt. Ezt követően a győztes franciák oldalára állt. Erkölcsi süllyedése mélypontját a XVI. Lajos kivégzésének évfordulójára írott himnuszával érte el. Később Napóleonhoz írt verseiben a nagy hadvezért magasztalta, majd a

visszatérő osztrákokat dicsérte. Helyállól Madarász Imre megjegyzése, hogy a rendszerváltozások idején sikere megőrzéséért önma-ga és életműve halhatatlanságát áldozta fel.

Úgy véli, a kor harmadik nagy alakja, Ugo Foscolo (1778–1827) viszont Montihoz jobban hasonlított, mint Alfierihez. A francia forradalom és a napóleoni politika az ő pályájára is meghatározó befolyással bírt, művei annak hatására születtek. Kiemeli, hogy Foscolo „Napoleon-élménye” kettős örökséget hagyott utódaira: a „katonaköltőjét”, s ez örökségének felemelő része, valamint elkötelezettségét a franciák mellett. Műveiben nyíltan tárta fel politikai mondandóját, (pl. *Velencéhez* (A Venezia, 1796) című szonettjében), republikánus és demokratikus nézeteket (pl. *A szabadító Bonapartéhoz* (A Bonaparte liberatore, 1797) című ódájában). De a campoformiói békekötés keserűséggel töltötte el. Fájdalmát remekművé tudta alakítani első igazán érett alkotásában, a *Jacopo Ortis utolsó levelei* (Ultime lettere di Jacopo Ortis) című regényében, mely az olasz Risorgimento evangéliuma lett, Mazzini is rajongva olvasta. Meggyőzően szól arról, hogy Foscolo életművének csúcspontja mind gondolatilag, mind művésziileg *A síremlékek* (I sepolcri, 1807) című költeménye, hisz abban a „francia motívumot” közvetlenebbül fejezi ki. Műveiben a „szabadító” franciák iránti lelkesedésétől az „áruló Bonapartéból” való kiábrándulást követően eljut ahhoz a gondolathoz, hogy az olasz nép önmagából, hagyományainak megújításából meríthet erőt nemzeti feltámadásához, felszabadulásához.

A továbbiakban Vincenzo Cuoco életpályáját és munkásságát mutatja be. Hangsúlyozza, a külön fejezetekben tárgyalt klasszikusok közül az egyetlen délolasz származású, s fő műve a *Történelmi tanulmány a nápolyi forradalomról* (Saggio storico sulla rivoluzione napoletana, 1806) sem szépirodalmi alkotás, műfajilag a történetírás, a történelemfilozófiai, illetve a politikai elmélkedés határán mozog. Az 1799-es Nápolyi Köztársaság, a Repubblica Partenopea eseményeit elemző-értékelő Cuoco-művet a

forradalom bírálóinak és apológiájának tartja. Az a véleménye, hogy Cuoco sokfelé besorolható — a felvilágosodás utolsó s a Risorgimento egyik első gondolkodójaként, forradalmárként és forradalomellenes ideológusként jellemezhető —, de tudományos érvekkel már jóval nehezebb értékelní s elhelyezni az olasz (irodalmi) kultúra történetében. A Saggio storicóban megírtak saját életének is fontos eseményei voltak, bár ő nem játszott olyan fontos szerepet a forradalomban, mint az az ő életében. Madarász Imre nagy figyelmet szentel a mű vizsgálatának, két alapkérdésre keresi a választ: milyen eszméket talált Cuoco meghatározónak a forradalom történetében; és milyen ideológia nevében ítélte meg azokat? Cuoco „passzív forradalom”-nak nevezte a nápolyit, mert kudarcainak és tragédiáinak alapvető okát abban látta, hogy azt egy külföldi hatalom — a francia hadsereg — vívta meg, így a néptől idegen jellege mindvégig megmaradt. Megállapítja, hogy Cuoco nemzet- és népfogalma bizonytalan. Csupán „nápolyi nemzetről”, nem pedig olaszról szól, s a műveletlenekre és az attól elszakadt elitre osztotta a népet. A szerző Cuocot a Risorgimento előfutáraként említi, aki rámutatott arra, Itália „politikai helyzete” azért boldogtalan, mert sok kis államra van osztva, s aki „meg akarja menteni, annak egyesíteni kell”. Emellett Cuoco előfutára a Risorgimento korában születő történetíró-kritikai irányzatnak is, mely a jakobinus forradalmat a liberális szabadságjogok nevében bírálja.

A következő fejezetben Alessandro Manzoni (1785–1873) gondolatfejlődési ívét követi végig, azt hangsúlyozva, Manzoni Alfierihez, Foscolóhoz és Cuocóhoz hasonlóan a francia forradalomért, annak forradalmi háborúért való naiv lelkesedést követő csalódás után jutott el az olasz nemzeti forradalom eszméjéig. Ezt az utat példázzák művei: *A szabadság diadala* (Il trionfo della libertà) című verse, *A rimini proklamáció* (La proclama di Rimini) és a *Május Ötödike* (Il Cinque Maggio) című ódája. Majd fő műve, *A jegyesek* (I promessi sposi, 1827–1840)

című történelmi regényének világsikere után Manzoni a történetírás felé fordul. A hatvanas évek végén egy tanulmányban a francia és az olasz forradalmat óhajította összehasonlítani. A tervezett mű töredéke készült el csupán, mely a francia forradalom eseményeinek tárgyalásában az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatáig jut el. Madarász Imre megállapítja, hogy Manzoni a mérsékelt liberális, a liberális szabadságjogokon alapuló törvényesség és reformpolitika nevében bírálja a francia forradalmat s különbséget tesz pozitív és negatív forradalom között. De felhívja a figyelmet arra, hogy Manzoni munkájában két lényegében különböző történelmi mozgalmat hasonlított össze: egy társadalmi–politikai forradalmat és egy nemzeti szabadságharcot, az előbbit elítéli, az utóbbit pedig helyesli. Végül leszögezi, Manzoni műve jelentősebb annál, ahogyan eddig megítélték azt. Hisz a Risorgimento mérsékelt irányzata legjelentősebb szépírójának „műve modell értékű” a katolikus–liberális iskola történelmi–politikai eszméinek szempontjából.

Majd olyan szerzőknek a francia forradalomról szóló műveit, véleményét ismer-teti, kik a Risorgimento fő szellemi irányzatainak jelentős képviselői voltak. (Sőt röviden említést tesz a kisebb jelentőségű személyiségekről is.) Közös jellemzőjükként azt emeli éki, hogy mindegyikük látott kapcsolatot a francia és olasz forradalom között, csupán annak megítélésében és értelmezésében voltak eltérések. A restauráció ideológiáját — történelemfilozófiáját Francesco Soave (1743–1806) alapozta meg, Antonio Capece Minutolo, Canosa hercege „kevesebb oktatást, több vallást” javasolt, de Monaldo Leopardi gróf (1776–1847) nézetei voltak a legszélsőségesebbek. A mérsékelt, katolikus–liberális történetírás véleményét, kritikáját a francia forradalomról Carlo Botta (1766–1837) és Cesare Balbo (1789–1853), valamint Cesare Cantù (1804–1895) fogalmazták meg. Szerinte hármójuk közül Balbo volt a legpolitikusabb alkat: a nemzeti képviselői monarchia elkötelezettjeként *Itália*

reményei (Le speranze d'Italia, 1844) című vitairatában az olasz kérdés diplomáciai megoldását szorgalmazta. A szerző úgy vélekedik, a mérsékelt–liberális irányzatot az előzőeknél magasabb szinten képviselte a szépirodalomban Silvio Pellico (1789–1854), a filozófiai irodalomban pedig két „eretnek” katolikus pap: Antonio Rosmini-Serbatini és Vincenzo Gioberti. Gobertit Mazzini után a Risorgimento legnagyobb hatású politikai gondolkodójává *Az olaszok erkölcsi és polgári primátusáról* (Del primato morale e civile degli Italiani, 1843) című értekezése tette. Abban az olasz egységet egy, a pápa vezette föderatív állam formájában képelt el. A mérsékelt, katolikus–liberális irányzat ideológiájával szemben a radikálisok — Carlo Cattaneo, Calo Pisacane, Giuseppe Ferrari, Filippo Buonarrotti — minden kérdésben szemben állt. Ők védelmezték legteljesebben a francia forradalmat, beleérté — sőt, felmagasztalva — annak legradikálisabb irányzatait és szakaszait. A szerző vizsgálódását Giuseppe Mazzini (1805–1872) gondolatainak rövid bemutatásával zárja. Kiemeli, Mazzini külön nagy művet nem írt a francia forradalomról, csupán élete végén kezdett bele egy tanulmányba *Gondolatok az 1789-es francia forradalomról* (Pensieri sulla Rivoluzione Francese del 1789) címen. Személye igen fontos, hisz Mazzini a nemzeti liberalizmus legkövetkezetesebb képviselője volt, unitárius republikánizmusa megkülönböztette őt a föderalistáktól és a monarchistáktól. Mazzinit és pártját, az Ifjú Itáliát tekinthetjük a Risorgimento mint politikai–történelmi mozgalom szülőjének, elindítójának.

Bár Giosue Carduccinak (1835–1907) már semmilyen személyes élménye nem lehetett a francia forradalomról, illetve háborúról, mégis fontos a téma szempontjából, mert számos kiemelkedő költeményében (Su i campi di Marengo, 1872, Faida di Comune, 1875, stb.) a múlt eseményeit költői képzeletével eleveníti fel.

Ippolito Nievo (1831–1861) katonaként — Garibaldi szicíliai hadbiztososa volt — és elbeszélő prózaíróként is rangot vívott ki ma-

gánk. Egyetlen nagyregénye, az *Egy olasz vallomása* (Le confessioni di un italiano, 1858) tette halhatatlanná. Nievo a mazzinianus eszmeiséget fejezte ki művészi szinten, a független, egységes és demokratikus Itália eszméjét vallotta és hirdette az olvasóinak. A szerző úgy értékeli, a Risorgimento reprezentatív szintézisét a lírában Carducci, a regényben Nievo alkotta meg. Nievo a történelmivé lett múltba visszatekintve idézte vissza a francia forradalom itáliai hatásait, a napóleoni honvédő háborúkat.

Még egy művet von be vizsgálódásába, Giuseppe Rovani (1818–1874) regényét, a *Száz évet* (Cento anni). Ez a Nievo regényével párhuzamosan született alkotás tartalmában is mutat hasonlóságot, hisz Rovani regényében is központi fontosságú a „francia motívum”; Napoleon itáliai hadjáratát és uralmának időszakát, az olasz köztársaságok eseményeit és következményeit mutatja be.

Végezetül a kötet utolsó fejezetében Riccardo Bacchelli (1891–1989) *Malom a*

Pó vizén (Il mulino del Po, 1938–1940) című regénytrilógiájával foglalkozik a szerző. Bár megjegyzi, Bacchelli nem illenék a könyvbe, viszont munkája erős szálakkal kötődik Nievo, Rovani és Manzoni műveihez. Utánuk és hozzájuk méltó színvonalon egyedül e regénytrilógia mutatja fel s újítja meg a „francia motívumot”. Bacchelli a „nagy” történelmet a „kis” ember sorsán keresztül ábrázolja; a trilógia cselekménye a napóleoni háborúktól az első világháborúig ível.

Madarász Imre munkájának az a sajátos érdeme, hogy határozott egyéni összegzést ad a francia forradalomnak, a napóleoni háborúknak és az olasz nemzeti mozgalomnak az olasz (irodalmi) kultúrára gyakorolt hatásáról. A könyvet gazdag jegyzetanyag, valamint bőséges és színvonalas irodalomjegyzék zárja.

Bodnár Erzsébet

François Furet: Gondoljuk újra a francia forradalmat

Fordította, jegyzetekkel ellátta és az utószót írta Hahner Péter
Tanulmány Kiadó, Pécs, 1994, 215 old.

Jelen munkával az olvasó magyar nyelven először vehet kezébe olyan önálló kötetet, mely a francia forradalom történetéről eddig csak szűk szakmai körökben ismert történetírói irányzat kifejezője. Hahner Péter történetészt dicséri, hogy vállalkozott a gondolatgazdag, ám nem könnyű olvasmány lefordítására. Szerzője, Fr. Furet nemzetközileg elismert kutatója a francia forradalomnak. A fordító az utószóban tömör, de jól sikerült portrét alkotott a régóta ismert liberális iskolából táplálkozó ún. revizionista történetírói irányzat legkiemelkedőbb alakjáról. Fr. Furet az 1960-as években vált ismert történészé, amikor Denis Richet-vel megírta a *La Révolution française* (1965) c. művet. A nagy vihart kiváltó kötet szakított a francia történet-

írásban uralkodó marxista forradalomtörténeti interpretációval. Furet a forradalomban mindenekelőtt politikai-eszmei változást látott, melyet nem a polgárság osztályharca hozott, hanem egy polgári-nemesi csoport hatalomra jutása. A forradalom történetében a súlypontot az 1789–91 közötti korszakra helyezte, s az 1792 augusztusától kibontakozó folyamatokat, a politikai radikalizálódást, a terrort, a diktatúrát a polgári forradalom „kisiklásának” tekintette.

A szerző későbbi művei, tanulmányai is nagy hatást — vitát és elismerést egyaránt — váltottak ki szakmai körökben. Ezek közül a legsikeresebb az 1983-ban megjelent *Penser la Révolution française* (Gondoljuk újra a francia forradalmat) lett. A könyv két részből